

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

NYOLCZADIK ÉVFOLYAM.

NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1898

TARTALOM.

	Lap
Kisfaludy Sándor mint vigjátékiró. (Befejező közl.) <i>Dr. Császár Elemér</i>	385
Csokonai Dorottyája s Pope Fürtrablása. <i>Dr. Versényi György</i>	401
Kemény Zsigmond publicistai munkálkodása Erdélyben. <i>Úrmössy Lajos</i>	428
Adattár :	
Debreczeni írók és tanárok 1588—1700. <i>Dr. Borovszky Samu</i>	448
Irodalomtörténeti tárlások az olasz könyvtárakban. (II. közl.) <i>Hegedüs István</i>	463
Oklevelek Gyöngyössi István életéhez. (III. közl.) <i>Nagy Iván</i>	481
Adatok Felvinczi György életéhez. <i>Ferenczi Zoltán</i>	483
Ad vocem	490
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpádtól</i>	493
Név- és tárgymutató	VII

—

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős

Szerkesztő lakása: *Halas.*

KISFALUDY SÁNDOR MINT VÍGJÁTÉKÍRÓ.

(Második és befejező közlemény.)

V.

A harmadik színjáték, a Dárday ház, nem olyan költői czélú, mint az Elmés özvegy, nem olyan sajátos, nem olyan jellemző a szerzőjére, mint a Lelkes magyar leány, hanem azért mindakettőnél érdekesebb, inkább fölkelte a figyelmet. Tartalmát főntebb ismertettük.¹ Bár sok a szereplő, a kiknek neve, bő utasításokkal ellátva az olvasó, illetőleg a színész számára, az egész első lapot betölti, a vígjáték cselekvénye, mint már láttuk, nem igen bonyolódik össze. Épen nem. A mint a cselekvény megindul, a mint a szereplőkkel megismerkedünk, már előre látjuk a darab végét, biztosan tudjuk, hogyan kerülnek össze a párok. Érdeklődésünk csak arra irányulhat, milyen helyzetekbe, milyen viszonyokba kerülnek a szereplők, hogyan lesz képes a szerző itt bonyodalmat idézni elő és ha esetleg össze tudja bogozni a cselekvény szálait, miképen oldja majd meg a csomót. Azonban ez a kívánságunk kielégítetlen marad, a mint majd tapasztalhatjuk.

A szinmű kezdete azonban biztató. A cselekvénye érdekesen indul meg, érdeklődésünk fölkeltetik, mert bonyodalomra, összeütközésre van kilátás. Hogy ez az összeütközés — ha szerencsés kimenetelű is — de mindenesetre csak komoly lehet: az természetes. Ezen az alapon vígjátékot írni nem lehet. Maga Kisfaludy ugyan nem nevezi a Dárday házat vígjátéknak, hanem »nemesházi rajzolatnak,« — de ugy ezt, mint a Lelkes magyar leányt, annak tartotta; a mint a Magyar nemzeti játékszín elé írt előszóból kitűnik: »*az ilyen eredeti magyar házi Rajzolatok, akár szomorú, akár vígjátékok . . .*« tehát a nemesházi rajzolat gyűjtő cím, mely alatt szomorú és vígjáték egyaránt helyet foglalhat. De vígjátékká teszik — különösen a Dárday házat — a mellékes szereplők, a kik egészen vígjátéki keretbe illenek be, Dankó, Földi, Völgyi, Domby, Rábodyné stb. s a kikben határozottan föl lehet fődözni a komikum egy-egy szikráját és a hang, melyen egy-

¹ Lásd az Irod. Közl. ez évi második füzetét.

mással társalognak. Az a könnyed csevegés, jóízű vagy gúnyolódó tréfálkozás minduntalan arra emlékeztet, hogy vigjátékot olvasunk.

Az összeütközés alapja az öreg Dárday ósdi és gyermekeinek modern fölfogása. Dárday nem akarja leányát Lamarine kapitányhoz adni és nem akarja megengedni, hogy fia elvegye Lamarinenak testvérét, először mert a Lamarinok nem nemesek, másodsor mert idegen eredetűek: francziák. A fiatalok azonban nem osztoznak atyjuk véleményében, ők mindennek ellenére egyesülni akarnak, mert szeretik választottjukat. Két fölfogás áll egymással szemben. A társadalom két nagy osztályáról folyik a küzdelem. Egyik oldalon áll az a fölfogás, hogy Magyarországon csak az az igazi ember, a ki magyar, a ki nemes, az a világnézet, hogy csak a »rend«-ieknek van társadalmi állásuk, a ki idegen, a ki nem nemes, az parvenű, az nem méltó, hogy egy régi nemesi familiába házasodjék. Ezzel szemben állanak a fiatalok, a kiknek, az újabb fölfogásban nevekedve, szabadabb a látóköriük, a kik előtt mellékes az, vajjon honnan és kitől származott az ember, a fő, hogy egyéni tulajdonságai becsületes hazafivá, kiváló férfitvá tegyék, a kibem legyen a biztosítéka annak, hogy tisztességes, tevékeny tagja lesz a társadalomnak. Dárday Lóri ilyen embernek ismeri Lamarinet, Dárday Pál pedig érzi, hogy Fanni nélkül nem élhet, hogy őt csak ez a víg, kedves leányka tudja boldogítani. Szembeszállanak tehát az atyával, aki nem akar engedni a két követelményből. A fontosabbik — legalább első tekintetre úgy gondoljuk — Dárday előtt a nemzetiség és csak azután következik a nemesség. Kiténik ez a saját szavaiból. IV. föl. 6 jelen. »Nemes vagyok: itt — hiszen talán meg tudnánk még egygyezni; mert a' való érdemtől a' Király talán meg nem fogná tagadni a Nemességet. De Magyar vagyok, a' leányom is Magyar; legyen s maradgyon Magyar; — 's Magyarnek felesége lévén, szülljön Magyarokat. Nemzetemnek káros korcsosodását én az én véremmel soha sem fogom előmozdítani.«

Abból a közösségből, mely a drámairó és hőse között van, abból a fölfogásból, melyet Kisfaludy a maga lelkéből, a maga szellemi tartalmából átvisz az öreg Dárdayba, kétségtelen, hogy Kisfaludynak is ugyanaz volt a fölfogása az idegenekről, a nem nemesekről. Bizonyossá teszi ezt a Magyar nemzeti játékszínhez írt előbeszéd, hol ugyanezt a gondolatot fejezi ki. Úgy Dárday, mint Kisfaludy a magyar nemzetiséget tartja fontosabbnak, a nem nemességet még megbocsátaná. Ebből az tűnnék ki, mintha Kisfaludy még sem volna olyan megcsontosodott conservatív, mintha ő szabadabb elvű álláspontból a nemességre nem sokat adna és nem tekintené annak hiányát házassági akadálnak. De képzetünk az író szabadelvűségéről rögtön szerteoszlik, a mint szavait magyarázni kezdi. A közrendű embernek elnézi nemtelenségét, mert a valódi érdem, a derék ember elnyeri jutalmát, megkapja a nemességet; míg ha valaki nem magyar, a vérét semmiféle érdem, semmi-

féle kegyelem nem tudja magyarrá változtatni. Igaz, de nagyon is szűkkeblű fölfogás. Ha őseink Kisfaludy nézetét követték volna, s az idegeneket, kik velünk nyelvben, szellemben össze akartak olvadni, nem fogadják véreinkké: bizony nem juthattunk volna messzire. Nemzetgazdasági szempontból, népünk anyagi és szellemi egész- sége érdekében, egyaránt elvetendő ez a fölfogás.

De Kisfaludy teljesen kiélezi: Nem nemes ember nem érdemel meg egy magyar nemes leányt és ha az illető nem is magyar, akkor, ha csak szemét is fölemeli egy ilyen leányhoz: az is merészség.

Ime mint szorul szűkebbre és szűkebbre az író szemhatára. Az Elmés özvegyben a házasság csak mellékesen szerepel,¹ a költői cél még minduntalan előcsillámlik, a Lelkes magyar leány már csak a hazafias érzelem magasztalása kedvéért van írva, itt végre a magyar születés, a magyar nemesség van dicsőítve. Az előbbi még annyiban magasabban áll, hogy egy nemes és magasztos érzelem dicsőítését tűzte benne ki célul az író, a Dárday házban a születés, tehát egy az akaratunktól teljesen független körülmény van mint ideál élénk állítva. Magunk előtt látjuk megint, és még teljesebben a családjának ősiségében elfogódott írot, (újabb kutatások csakugyan bebizonyították, hogy a Kisfaludyaknak a hét vezér egyikétől való származása nem mese) a ki nem tud fölemelkedni már a hazafiság eszményi fölfogásához, hanem a született magyarságnál, jobban mondva a magyar nemességnél megállapodik, ezen túl nem lát, itt már megszűnik számára minden nagyság, minden kiválóság.

A költőnek és hősenek ezen kisszerű, balitéletekkel eltelt fölfogásával áll szemben a fiatalok törekvése. Egyik fél sem akar engedni, a kíváncsiságunk föl van csigázva, mint oldja meg a költő a bonyodalmat.

Ekkor következik be a váratlan, előre nem látott fordulat. Az öreg Lamarine fölfödözi, hogy ő Franciaországba csak bevándorolt, hogy tulajdonképen magyar emigráns, még pedig egy igen régi nemesi családból származott. Most természetesen megszűnt az akadály, a párok bátran összekelhetnek.

A bonyodalomnak illetén kibontása nem elégíti ki azonban az olvasót.

A vígjáték expositiója szerint a kérdés csak a körül foroghatott, oda adja-e leányát Dárday egy nem nemesnek, egy idegennek. Ebben a csomóban gyűlnek össze a cselekvény szálai, innen kellett volna megint az egyes szálakat lebonyolítani. A mai kor

¹ Angyal ugyan (Kisfaludy M. M. VIII. 732.) ebben a darabban is épen olyan hazafias tendenciát lát, mint a másik kettőben, mert Nina megveti az idegen színművészetért lelkesedő Kéncövyt és Alkonyit választja férjül, ki a magyar színészetért rajong. Igaz. Csakhogy Nina *nem ezért* megy férjhez Alkonyihoz, *s nem ezért* nem kell neki Kéncövy. Amúgy csakugyan ez is tendentiosus színdarab volna, így nem az. A hazafiság nem vezérlő motívuma a vígjátéknak.

fölfogása szerint a kibontakozásnak olyannak kellett volna lennie, hogy a fiatalok győzzenek. Ez a megoldás a jelenlegi társadalmi viszonyokból, a világ mai fölfogásából egyenesen következik. Ma-napság, mikor a nemesség üres czímmé lett, mikor ennek következtében a velünk született magyarság és a megszerzett magyarság között különbséget nem teszünk, mikor a szabadelvű áramlat uralkodik mindenfelé, más megoldás, nem ilyen, mint itt van, nem tetszhetik. Nekünk azonban akkor sem tetszhetik, ha bele tudjuk magunkat képzelni a költő korába — az indokolása miatt. Kisfaludy korában másként állottak egymással szemben a társadalom osztályai. A nemesség még büszkén hivatkozhatott jogaira, melyeket nem nyirbáltak meg, mint később, hangoztathatta jogát a földhöz, mely egészen az ő kezében volt, s így közvetve az országhoz is, nem csodálandó, hogy a gőgös nemes, Dárday, megtagadta leánya kezét a kapitánytól. Majd mindenki úgy cselekedett volna.

Az a nagy irtózás azonban, melylyel Kisfaludy, illetőleg hőse Dárday, az idegen nemzetiségűvel való házasság iránt viseltetik, nem lehetett annyira általános. Ellenkezése nagyon merev és indokolatlan s nem hiszem, hogy a józanabb gondolkozók helyeslésével találkozott volna akár a maga idejében is. Zárkózzunk el az idegen elől, ha meg akar támadni, de olvaszszuk be magunk közé, ha szívesen siet közénk: oly politikai elv, melynek helyességét Szt.-István óta folytonosan belátták. Mindamellett Dárdaynak hangos frázisokban nyilvánuló tulságos magyarsága nem egy hallgatóra megtette volna a hatását.

A kompozíció hibája a megoldásban lesz szembeszökő, de már a bonyolításban megvan. A szálakat úgy fonja, hogy természetes, békés úton kioldani nem lehet. Itt a tévedés forrása. Az író kénytelen magán úgy segíteni, hogy a csomót kettévágja: Lamarinet nemessé, magyarrá teszi, még pedig, mint említettük, született magyarrá. Sőt még gazdaggá is, mert Dárday birtokának azt a részét, mely tulajdonképen a Lamarineoké, visszaadja nekik s ezzel a két család minden tekintetben méltó egymáshoz. Mert érdekes jelenség, hogy az ideális költő, aki minden nemes eszméért annyira lelkesedik, az anyagiakról sem feledkezik meg. A pénz nem másodrendű kérdés, s a mint életében is nagyon sokat tartott arra a hatalomra, a mit az embernek a pénz ad a kezébe, úgy színműveiben is mindég számot tesz ez a prózai dolog. A Lelkes magyar leányban az öreg Balonyi csak azt a kifogást teszi a nagyszívű Orday ellen, hogy szegény s egyáltalán a hősnők sorra, Nina, Liza és Lóri szépségük és eszük mellett nagyon meg vannak áldva anyagiakkal. Szépség, ész és gazdagság: mind a háromnak meg kell lenni az ideális magyar nemes-leányban. Nem tagadhatja el köznemes voltát, azét a köznemességét, mely jól sejtí, hogy a születés önmagában nem elég, hogy pénz is kell a hatalom megtartására.

A csomó így hát szerencsére ki van bontva, szerencsére, de nem szerencsésen. A kérdés, melyet a dráma lett volna hivatva eldönteni, még mindég problema marad: mivé fejlődött volna, ha a kapitány megmarad idegennek.

De nemcsak karddal szétvágni volt fölösleges ezt a gordiusi csomót, a megkötése is fölösleges volt. A megoldás ugyanis azon alapszik, hogy Lamarine magyar nemes, de ezt az öreg Lamarine már régen tudja, illetőleg egész élete folyása alatt tudta. Önkénytelenül is arra gondolunk, miért nem hozta ezt nyilvánosságra, mikor hazajött Magyarországra, vagy mikor Tengerit bébevette Dárdaytól? Hiszen tudta, mennyit tart a földes ura a magyarságra és nemességre, bizonyosan szóba került ez a kérdés is gyakori beszélgetésük alatt. Megkéri fia számára az öreg Dárdaytól Lóri kezét; Dárday azt feleli, hogy neki a fiú ellen semmi kifogása sincs, de azért nem adhatja hozzá leányát, mert nem magyar. Lamarine erre el kezd habozni, már majdnem fölfedezi titkát, de mégis hallgat. Csak a vígjáték végén, mikor a király is megengedi, hogy a Lamarineok régi nevüket, a Tengeryt fölvegyék, mondja el, hogy ők magyar nemesek. Ennek a kinyilatkoztatásának azonban azért kellett ilyen későn történnie, mert a mint megtörténik, a darabnak vége van. Érzy ezt az író is, midőn Dárdayval a következő szavakat mondatja: »Édes jó Barátom! egygyetlenegy bizodalmas szavad egészen más történeteket vont volna maga után. Miért? Miért nem szólottál előbb?« Azonban ha Lamarine bizalmas szava előbb hangzott volna el, nem »egészen más történeteket«, hanem semmi történetet sem vont volna maga után.

Hibás tehát a cselekvénynek bonyolítása is, de hibás a jellemzés is. És a bonyodalom megoldásának a sikerületlensége egyenesen a hibás jellemzésnek a következménye, mert Kisfaludy, akár színműnek akár vígjátéknak tekintjük ezt a »rajzolat«-ot, nem a helyzetekre, hanem a jellemekekre alapította a bonyodalmat. Az olyan jellemeke pedig, a milyeneket Kisfaludy fest, hasonló körülmények között nem komikus, hanem tragikus összeütközést idéznek elő. Az a nagy ellentét, melybe az öreg Dárday a fiatalokkal kerül, az a szigorú kérlelhetetlenség, melylyel minden, nem magyarral való összekelésnek ellenszegül, viszont a fiatalok részén az a heves vágyás egyesülni, ez a teljes megfélemezés minden más körülményről, békés megoldást nem nyerhet. A szenvedélyek annyira föl vannak izgatva, az ellentét annyira kiélesítve, hogy nagy katasztrófától tartunk. A katasztrófa azonban nem következik be, az ellentéteke elsimulnak, a vígjáték kettős házassággal végződik.

VI.

A dráma cselekvénye tulajdonképen csak négy személy körül forog, az öreg Dárday és leánya Lóri, Lamarine és fia a kapitány között, a többieke mind mellék-alakok, kik szemünk előtt járnak-kelenek, néha tesznek is valamit, de fontosságuk alig van. Mind-

nyájukat két csoportra lehet osztani. Az egyik oldalon vannak a Dárday és Lamarine családok tagjai egytől-egyik becsületes, kiváló emberek, a másikon Dárday vendégei: Földy gróf, Manczi, Völgyi, Dombi stb., mindegyiknek vannak hiába, mind többé kevésbé rosszlelkű. Sőt ez a megkülönböztetés a cselédekre is kiterjed, Dárdayék cselédjei talpig becsületesek, a többieké mind gazember. Mindezen személyeknek nincs úgy megrajzolva a jelleme, amint a drámai jellemektől megköveteljük. Még ha több különböző vonásból is alakul egy-egy személy jelleme, akkor is ezen különböző tulajdonságok összeolvadnak egy állandó, az egész darabon keresztül megmaradó jellemvonásba. De még ez az állandó vonásuk sem egyéni, hanem teljesen általános. A becsületes emberek egyenes szívűek, nagy lelkűek, nemes érzűsek, mint a két Lamarine és Dárday Pál, a leányok jól formáltak, vidámak.

Ez az állítás egyformán vonatkozik Kisfaludy mind a három vígjátékára. Az Elmés özvegy jellemeiről ugyan nem is igen beszélhetünk, annyira hiányzik belőlük minden characteristicus vonás, de már a Lelkes magyar leány jellemeire teljesen ráillik a fentebb adott leírás. Sőt nemcsak külön-külön minden személynek jelleme alakul egy-egy vonásból, hanem mindegyiket ugyanazon egy érzelem hatja át, ugyanaz a gondolkozásuk módja; ha merészen kívánánk szólani, azt mondhatnók, hogy a vígjáték személyeinek caractere egy jellembe olvad össze, amelyben elvész a személyiség minden bélyege és ez a jellem már nem az egyes emberé, hanem magáé a vígjátéké. Liza és atyja, Orday és a mennydörgő generális tulajdonképen egy jellemnek a különböző változatai, melyek egymást kiegészítik, teljessé teszik.

Mégis leghatározottabb közöttük Liza, a főhősnő. Benne, amint fentebb a cselekvény elemzésénél láttuk, Kisfaludy megtestésítette a magyar nőről való eszményét. Tulajdonképen már nem is nő, mert majdnem teljesen meg van fosztva a nőiség minden varázsától, inkább csak hordozója a női alakban azon érzelmeknek, melyek minden magyar szívét eltöltik. Az alak félszégét már láttuk tárgyalásunk folyamán.

Ami Liza az asszonyok között, ugyanazon szerepet játszsza Dárday a férfiak között. Büszke magyar nemes, a ki bármennyire szereti gyermekeit, az osztálya és nemzete érdekében semmitől sem retten vissza, első és utolsó gondolata a magyar nemesség kiválóságának föntartása, a Dárday ház fényének az emelése. Ebbéli törekvése elvakítja, hogy családja emelkedjék, leányát kész nőül adni az okosan megválasztott kérők bármelyikéhez. Ezt nem számítva, igen kiváló ember, sőt ha Kisfaludy szemével vizsgáljuk jellemét, akkor ez a szigorú ragaszkodás nemesi fölfogásához csak nagyobbá, kiválóbbá teszi. Kisfaludy szemében a magyar nemes a legdicőbb teremtménye a világnak, a kinek kötelessége, hogy ezt a helyzetét megtartsa, hogy nevét semmi fölt ne homályosítsa. És Dárday, a ki gyermekei boldogsága árán is képes

elveihez ragaszkodni, ez a conservatív, merev nemes ideálja a magyar embernek. Minél nagyobb a kísértés, mely őt elveitől el igyekszik tántorítani, annál nagyobb az érdem, hogy Dárday ennek a kísértésnek ellen tud állni. Igen, ő megtenné, hogy leányát bármelyik más kérőjéhez adná, pedig tudja, hogy azok Lamarinehoz nem is hasonlíthatók, tudja, hogy azoknak sok a fogyatkozásuk, míg Lamarinenak csak egy van, az, hogy nem magyar. De ez az egy elég arra, hogy leánya kezét megtagadja tőle s így leányát boldogtalanná tegye.

Ha így Kisfaludy Dárday álláspontjára helyezkedik, akkor a fiatalok fölfogását nem helyeselheti. A ki olyan szigorú nemest dicsőít, mint Dárday, az a szabadelvű, a születés kiváltságaival nem törődő fölfogást nem teheti magáévá. Innen van az, hogy a darab nem úgy végződik amint várnók. Azzal, hogy Kisfaludy a Lamarineokat magyarokká, nemesekké teszi, teljesen vallja Dárday elveit és a fiatalok csak úgy érik el céljukat, hogy az öreg magyarnak teljes igazság szolgáltatik.

Látnivaló, hogy a jellemzés művészi tekintetből elhibázott. A cselekvény nem folyik a jellemekből, a bonyodalom nem alapul rajtuk és a kifejlés teljesen váratlanul, az előzményektől nem is sejthetően következik be.

Azonban ilyen általánosságban még sem ítélni lehet el az író jellemalkotó tehetségét. Ha a vezető személyekben a téves aesthetikai fölfogása megboszulja is magát, a mint kezét nem köti meg a tendentia, a mint a mellék szereplőket kell jellemeznie, sokkal szabadabban mozog, akaratlanul is költőibb jellemeket teremt. Annyi ereje ugyan nincs, hogy egyéneknek fesse őket, honnan is venné az erőt, mikor még öcscsének Károlynak, a ki pedig sokkal nagyobb drámaíró tehetség volt, szintén hiányzik, legalább típusokká tudja őket tenni. A mit Bessenyei teremtett Pontyijában, egy igazi magyar típust, olyan alakot, melynek eredetijét, azaz eredetieit minden olvasója ismerte, az sikerült, legalább részben a Bessenyei mutatta uton haladó Kisfaludynak is. Már a Lelkes magyar leányban találkozzunk egy ilyen alakkal s bár még mint típusról is nagyon általános képet kapunk róla, de határozottan a dráma legigazibb, legrealisabb alakja. Ez Karvay. Nem állíthatnám, hogy az író az életből másolta ezt az alakot, inkább a képzelete teremtette, de mindenesetre lesett el élő alakokról egy-egy vonást és ezekből alkotta meg szerencsés intuitióval ezt a nem nagy eszű, nem mély érzésű férfit, a ki szereti ugyan hazáját, de önmagát is, szereti Lizát, de nem annyira, hogy életét a haza szolgálatában szerelméért kockázza tegye. Azonban fél hazafi, nem rossz ember, de nem is valami kiváló: pénzét kész föláldozni, de életét nem, egyszerűen olyan ember, a milyen talán még Kisfaludy idejében is nem egy volt. Van benne elég emberi vonás, nem olyan abszolút tökéletesség, mint a többiek. Jogos az író fölháborodása, mikor Karvayról van szó, de mégis ő az egyetlen alak, a kiben van igazság.

A Dárday házban már nagyobb számmal találhatók föl a típusok, ott van első sorban Földy gróf és Völgyi, a külföldieskedő főurak. Ezt a típust ismerjük már Kisfaludy Károlynak egyik vígjátékából, a Kérőkből. Amint már fentebb érintettük, a Kérők és a Dárday ház körülbelül egyidőből valók, s ez a körülmény alkalmat nyújt a vígjátékok chronológiájának megállapításához. Bár a Kérők jellemzés tekintetében meghaladják a Dárday házat, azért mégis valószínűbb, hogy a Kérők a korábbi. A kérdést nehéz eldönteni, mert körülbelül egy időben készülnek. Bár nyomtatásban a Kérők 1820-ban, a Dárday ház csak 1825-ben jelent meg, de tudjuk, hogy a Kérők, ha 1819 júniusában nem is volt szinrehozható már akkor készen volt és szept. 24-én előadták Pesten okt. 24-én pedig Székes-Fehérvárott.¹ A Dárday ház pedig, mint Kisfaludynak Gaal Györgyhöz írott leveléből értesülünk,² 1820 aug. 28-án már készen volt. Bármilyen szíves volt is a két testvér viszonya, annyira bizalmas természetű — már a távolság miatt — sem lehetett, hogy egymásnak kéziratát olvashatták volna. Így már ez a körülmény is valószínűvé teszi, hogy Sándor a színpadon látta a Kérőket. De van erre bizonyítékunk is. Kisfaludy Sándor 1820 őszén Pesten járt,³ találkozott Károlylyal, akár Pesten, akár Székesfehérvárott láthatta a színházban öcscse darabját, vagy ha esetleg mindkét helyen elkerülte, olvashatta Károlynak már előadott és nyomtatásra szánt vígjátékát. Így 1819 novemberétől a következő év elején írhatta a Dárday házat, annál inkább, mert ezekben az esztendőekben, a mint Gaal Györgynek írja. »... Seitdem die ungrische Schaubüene anfängt Fortschritte zu machen, verwende ich meine von Wirtschafts und Lebenssorgen freye Zeit auf Dramen.«⁴

Mert a két vígjáték között sok a hasonlatosság és tagadhatatlan, hogy ez a hasonlatosság nem a véletlen műve. Az előbb említett típuson kívül megvan mindkettőben a háziúrnak fecsegő, hiú, de alapjában véve nem rossz lelkű nénye (Rábodyné és Margit), az egyenes lelkű katona (Kardos és Hósváry), meg az inasok is sokban megegyeznek. A föl-fölbuzduló, de azért tevékeny szerepet mégsem játszó erőtelen hős szerelmesek (mind a két vígjátékban *Károly*) választottjaik, az epedő de határozott föllépésre képtelen leányok (Lóri és Máli), sőt még a két erőszakos, de magyar érzésű apa is (Dárday és Baltaffy) egyaránt előkerülnek a két testvér vígjátékaiban.

A főbb személyek jelleme sokkal jobban domborodik ki az idősebb testvér munkájában — nem állítom ezzel azt, hogy mint jellem elfogadhatóbb volna p. Dárday mint Baltaffy, de ennek magyarázata, hogy Károly helyzet-vígjátékot írván, nem fordított

¹ Bánóczi József, Kisfaludy Károly és Munkái I. 235 l. és 239. l.

² K. S. Minden munkái. Kiadja Angyal Dávid VIII. 380. l.

³ Atyjáhozt írt levele 1819 nov. 16-án (ld. kiadás VIII. 363. l.)

⁴ Id. kötet 380. lap.

akkora gondot a jellemzésre. A mellékes szereplők azonban sokkal jobban testesítik meg Kisfaludy Károlynál azt a typust, melynek képét viselik. Leírja őket külsőleg-belsőleg és beszédjük, sőt még tettük is sokkal inkább jellemző reájuk, mint a Dárday ház typusaié. Csak az a három typus sikerült igazán a Dárday házban, melynek eredetiét nem találta meg öcscse vígjátékában.¹ Manczi grófkisasszony, Földi gróf huga, Völgyi, a kamarás és Dankó »egy szegény nemes, a világon mindent próbált ember«. Manczi és Völgyi összeillenek, könnyelmű, léha teremtések, a kik mindent csak a látszatra építenek. Egymást a maguk módja szerint szeretik, de azért össze nem házasodnak, mert nincs ahhoz elég pénzük, hanem azt tervezik, hogy mindegyikük gazdag partiet keres, de azért a viszonyt, a »liaison«-t tovább folytatják. Ebben a két emberben valóban élénken látjuk azt a typust, melyet Kisfaludy élénk akar állítani. A főranguk romlottsága, meglazult erkölcei, csunya anyagisága kiáltó, de nem bántó színekkel van festve. A drámai forma természetesen útját állja, hogy az író szatiráját teljesen érvényre juttassa, de az az igazság, a mi ez alakokból felénk árad, biztosítja hatásukat. Visszataszító jelenség mind a kettő, különösen együtt, de az életből vannak merítve.

Jó alakot lehetett volna Dankóból csinálni. Typusa azon elszegényedett nemeseknek, a kik főlváltva majd ezen, majd azon nemesi kurián töltik életüket. Műveltségüknél és vidámságuknál fogva senkinek sincsenek terhére, sőt gondoskodnak a társaság mulattatásáról, tehát mindenütt szívesen látott vendégek. Dunántúl nem ismeretlen a nemeseknek ez a faja, de Kisfaludy nem tudta úgy jellemezni, hogy ez az élete, mondhatni foglalkozása kitűnjék. És ha a vígjáték személyeinek felsorolása közben el nem mondaná: ki és mi az illető, akkor Dankót az egész darabon keresztül nem tudnók kiismerni. Így mivel ez a pár sor kellekőleg tájékoztat jellemről, és mert az alakot az életből ismerjük, további szereplését érdeklődéssel kísérjük.

A vígjáték sikerületlenségének egyik főoka, hogy ezek a — lérből-húsból való alakok, a kikben elég komikai erő lakik, csak episod-szerepet játszanak, mintegy csak statísták a négy komoly személy mellett. Kisfaludy talán átalotta Dárdayt vagy Lórit komikus színben tüntetni föl s a komikai alapot nem ezekre, hanem a mellékes személyekre helyezte. Hogy volt érzéke a komikum iránt, azt nem lehet tagadni. A kérők, a kik a meghódítandó leány házána ki a másik kisasszonynyal, ki annak szobaleányával kezdenek gyöngéd viszonyt a sötét éjjel oltalma alatt, Dankó, a ki kilési titkukat és egy álom keretében az egész társaságot megkaczagtatja vele, a sok beszédű, kevés vágott-dohányu Rábodyné vagy Lamarine Fanny, a ki pajkos leányosságával sokkal jobban jellemzett alak, mint Lóri: mindegyik beleillik egy vígjáték keretébe.

¹ Ez aesthetikai és pszichológiai érv volna a mellett, hogy Sándor vígjátéka készült előbb.

Komikus helyzetekre csakugyan akadunk is a Dárday házban, hivatkoztunk is rájuk főntebb, de ezek a jelenetek nincsenek közvetlen kapcsolatban a főcselekvénnyel, a kik ilyen viszonyokba kerülnek, azok mindég a ház vendégeiből kerülnek ki és sohasem a Dárday meg Lamarine családok tagjai. Így az episodoknak van néha komikus alapjuk, de mivel a bonyodalom nem rajtuk fordul meg, a cselekvényből hiányzik a komikai alap.

VII.

Ha tehát Kisfaludy Dárday házát, meg a többi vígjátékait mindég a művészeti szempont követelményei szerint tekintjük, akkor Kazinczy elítélő véleménye Kisfaludy drámáiról teljesen jogosnak látszik.¹ Azonban Kisfaludy vígjátékait ilyen magas szempontból tekinteni nem méltányos. Kisfaludy mindég hangoztatta úgy Rusztek apáthoz és másokhoz intézett leveleiben, mint a Magyar játékszín elé írt értekezésében, hogy ő nem tudós és erre a címre nem is vágyik; sőt egyenesen kimondja, hogy ő irtózik a tudós nevezetől. De Kisfaludy nemcsak nem tudós — ami utoljára nem volna olyan nagy baj — hanem nem is művész. Az előbb említett előszóban mondja a már idézett pár szót: »És én veszszek-el, ha írói ingerből csak egy szót is tudnék írni; csupán, mint hazafi cselekszem ezt.« Nyílt beismerése ez annak, hogy Kisfaludy drámáit nem belső ösztönből, nem belső kényszerűségből írta. Nem a lelke hajtotta az írásra, hanem, hogy folytassuk a képet, a szíve és az esze, csak használni akart nemzetének. Mintha ismerte volna *Plato* elméletét a költői művek céljáról, abban a véleményben volt, hogy minden dráma elhibázza célját, ha nem szigorúan *a jót* tartja szem előtt.

A haza java lebegett mindég szeme előtt, s ezt a célt aetheticai formában, de ethica tendenciával akarta megvalósítani. Mint a szónok, hatni akart a hallgatókra, az olvasókra, föl akarta rázni egykedvűségükből, tette, vagy legalább is hazafias érzésre akarta buzdítani őket.

Nem csodálhatjuk tehát, ha színműveiben egymást követik a szónoki részletek. Hivatkoztunk főntebb a Lelkes magyar leányra. Itt tánik ki leghatározottabban a költő célja és itt található legnagyobb számmal a valóságos szónoki oratóik. Mennyire elfogulttá tette őt ez a helytelenül választott cél, mennyire félreismerte a dráma lényegét, semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy e szónoklatokat a hősnőjének, Lizának, ajkára adja.

Mindenütt a pathos hangját halljuk, költői dictio helyett szónoki hangot kapunk, s ha szerelemről, a legköltőibb, legegényibb érzelemről beszélnek is, hazafias frázisokat, magyar érzéstől lángoló szavakat hallunk. A személyek mindent a hazafiság világi-

¹ Kazinczy véleménye azonban csak *Hunyady Jánosra* van alapítva, de ítélete nem változott volna, ha a nemesházi rajzolatokat ismerte volna is.

tásánál néznek, gondolkodásuknak, érzéseiknek, cselekvésüknek alphája és omegája a haza.

Ebben a tulságos hazafiaskodásban szinte üdítőleg hat a Dárday ház egynehány jelenete. Bár az egész vígjáték célzata itt nem ismerhető félre és Kisfaludy csakugyan mint hazafi és nem mint író alkotta meg, de Lóri és Károly, Fanny és Pali dialogusaiban mintegy öntudatlanul megszólal a költő is az íróból, és a hazaszeretet mindent legyőző hatalma helyett a szerelem diadalmaskodó hangjait halljuk. Még a Lelkes magyar leányban a szerelem is csak a hazaszeretet mögé rejtőzve mert megszólalni, itt, ha csak mellékesen is, méltó jogához jut. Ahol nem köti meg ez a tendentia kezét, hol az író fölébe kerekedhetik a hazafinak, ott mindjárt több igazságot tud adni a jellemeknek, több költőiséget a cselekvénynek. Ezért sikerültek annyira az előkelő világból vett típusai, ezért jobban sikerült jellem Karvay mint Orday, Földy mint Pali, Fanny mint Lóri.

Nem akarom evvel azt állítani, hogy Kisfaludy sokkal művészebb vígjátékokat írt volna, ha nem uralkodik lelkén annyira a hazája iránti ragaszkodás, talán egyáltalán nem is írt volna színműveket, de az tagadhatatlan, hogy tévedéseinek forrása nagyrészen elfogultságában keresendő. Nem annyira tehetségében. Hogy a komikum iránt volt hajlama, bizonyítják az idéztem epizodok és alakok, de még jobban a legutóbbi időben fölfedezett rajzai. Karrikaturák ezek, de olyan eredeti fölfogással, olyan finomsággal megrajzolva, hogy jókora érzékre mutatnak a tréfás iránt. Hasonlíthatatlanul jobbak öcscse festményeinél, több bennök az eredetiség, több a művészet. Írói talentumát pedig senki sem vitatja el tőle: csoda lett volna-e, ha ez ügyesség a torzképrajzolásban, ez az érzék a komikum iránt, egyesülve az ő írói tehetségével, a nemesházi rajzolatoknál kiválóbb műveket hozott volna létre?

De Kisfaludy sem rajzoló művész, sem költő — legalább a 10-es évek végén — nem volt első sorban, hanem jó hazafi, hű polgára a hazának, ez akart maradni mindég, még akkor is, mikor mint költő szerepelt, mikor vígjátékot írt. Vígjátékai elé odateszi összefoglaló címül: Magyar nemesházi rajzolatok, kimutatja evvel, hogy vígjátékait első sorban mint a magyar nemesi világot föltüntető szindarabokat kell tekinteni.

Ez pedig nem a véletlen műve, hanem meggyőződésből fakadt, komoly, megfontolt cél volt. Hogy evvel a kérdéssel tudományos szempontból foglalkozott, mutatja az 1824-ben írt előszava a Magyar nemesházi rajzolatokhoz. Ebben az értekezésben, mert egész értekezéssé nőtt a keze között, álláspontját pontosan körülvonalozza. »Mikor az ember érzékeny rajzolatokban és vígjátékokban háza' körében állíttatik színre, valóban ismét igen természetes, hogy a Magyar mint más akármely nemzetbeli néző, jobban szereti, sőt méltán meg is kívánja a Nemzetiséget, szóval a' Magyar azt szereti és kívánja színre állítva látni, hogy mintegy tükörben lát-

hassa nemzeti természetének noha árnyékolataiban különböző, de egészre nézve vele egygyező valóságában.«

Az az elv, a mi ebben a kijelentésben foglaltatik, helyes. A magyar író műveiben magyar állapotokat rajzoljon, magyar viszonyokat tárgyaljon, hősei magyarok legyenek. Ez a hatásnak már egyik tényezője. Az olvasó vagy néző jobban gyönyörködik az olyan jelenetekben, a melyeket minden vonatkozásukban megért, az olyan alakokban, a kik az ismert világban mozognak. Kisfaludynál azonban ez az elv czéllá lesz, az emberek nem úgy működnek, hogy szavaikból, tetteikből művészi cselekvény fejlődjék — a mint ez nem is volt szándéka — hanem hogy minél föltűnőbbben kimutassák magyarságukat. Magyar embereket fest, hogy lássunk a színpadon is magyarokat, hogy példájukon lelkesüljünk, fölbuzduljunk.

Kisfaludy jelleme magában még nem adja meg a kulcsot ehhez — hogy ne mondjuk — aesthetikai tévedéshez. A nagy hazafiság egyik fontos, de nem egyetlen indító oka, hogy még drámáiban is az ethikai cél uralkodik. Egy másik és nem kevésbé fontos tényező az akkori közállapotokban keresendő.

A vígjátékos évek az 1812—1825 absolutikus aera kellő közepére esnek, arra az időre, mikor az országgyűlés nem volt összehíva, a megyegyűlések szava nem hangzott. A gazdasági tönk szélén álló országra Metternich kénye-kedve szerint diktálta rá az ujonczokat és adókat, a vámok oktalan emelésével a kormány vakságában még növelte a nagy pénzhiányt s 1815 óta mintha az ég és az anyaföld is elfordult volna Magyarországtól, nyomon érték egymást a természeti csapások és a szűk termékek.

A királyt, az alapjában véve jovialis természetű Ferenczet, a »szent szövetség« kissé elkapatta, másrészt az örökös aggodalom a francia demokratikus és liberális eszmék behatolásától, minden ujításnak, minden javításnak az ellenségévé tette: s természetes, hogy ő, ki erre a szóra »constitutio« lázas remegésbe jutott¹ — még ha testi constitutióról volt is szó, csak örömmel írta alá Metternich rendeleteit, melylyel a szabad gondolkodásnak, a vélemény független nyilvánításának útját bevágták. A külföldtől elzárt a vám és a kémkedés, a belföldön minden szabad törekvést elfojtott a censura: az anyagi romlást betetőzte a szellemi sülyedés, a lelki pangás.

A mit a tatárjárás, a török háborúk, a némethódoltság egy fél ezredéven keresztül nem tudott elérni, azt a Ferencz-Metternich féle 20 éves absolutismus elérte: a nemzet eltespedt. Politikai életünk nem volt, a társadalomnak csak korlátai maradtak fenn, s az élet e korlátok között kiveszésnek indult, a városi polgár csapszékekben bor mellett, a falusi gazda birtokára elvonulva, egyedül szántásnak-vetésnek élt, közügyekkel, a haza javával nem törődött,

¹ Horváth Mihály, Magyarország történelme VIII. 486. o.

közel volt a veszedelem, hogy Kolonics bíboros igéje beteljesül: Magyarország koldussá, azután németté lesz és beolvad a német vagy akkor már osztrák császárságba.

Mert az alkotmánynak legerősebb bástyája, a nemzetnek százados küzdelmeiben védőfala, a magyar nemzetiség is meg volt már támadva. Az utolsó (1812-i) országgyűlés hiába írt föl a magyar nyelv ügyében, a válasz elutasító volt. Ha ez is elvész, ha nyelvünk és vele nemzetiségünk bukik, akkor megszűnt Magyarország lenni. Ekkor a nemzetiség, a magyarság abból a forrásból merített erőt a harcra, mely számára évszázadokon keresztül újra meg újra kínálkozott: az irodalomból. A mit társadalmi, politikai úton el nem lehetett érni, azt megkísérelte irodalmi téren, ha pusztába vezetett volna az államférfiak és politikusok szava, visszhangra talált a költőké. Ők rázták föl a nemzetet a kábultságból, ők tarták föl előtte a mult képeit, hogy meggyűljölje jelenét, ők mutatták meg az utat, melyen üdvözölhetünk.

Ott volt az elsők között Kisfaludy Sándor. Nem tartozott a fanatikus hívők közé, kik elkeseredésükben rögtön a legnagyobbat merészelik, a kik, mert nincs mit kockáztatniok, mindent kockára tesznek, nem látott be mélyen az állapotok áldatlanságába, az elnyomott jobbgátság nyomora, egész társadalmi osztályok súlyedése, az alkotmány és önállóság megrendülése, ha nem is hagyta hidegen, de nem háborította föl s a volt fölkelő őrnagynak, a nádor hadsegédének szeme és lelke nem látott be a haza testében mélyen fészkelő fekélyekbe, a nemzetiség pusztulásán nem látott túl. De ezt aztán meglátta élesen. Hazafisága föllázadt a korcs magyarok ellen, példát akart adni az igazi magyar vitézségre, a magyar hazafiságra: megírta Hunyadiját és Bánkját. De a magyar nemcsak a csatatéren nagy, nagy a házanépe körében, nemes az érzése és gondolkodása is. A mint a hadi bátorság dicsőítésére megírta tragédiáit, hogy a magyar nemes kiválóságát mindennapi foglalkozásánál, magasztos gondolkodását, tiszta érzésvilágát az emberi élete egyszerű, a nemzet életéhez viszonyítva kicsinyes köreiben is bemutassa: megírja nemesházi rajzolatait.

Példát akart ezekkel olvasói elé állítani, történetet elmondani, mely nem csak lelkesít, hanem követésre buzdít is.

Hogy miért írta mégis lelkesítő szózatait drámai alakban? Két oka is van ennek. Érezték abban a korban és kétségbevonhatatlanul indokolt volt ez az érzésük — hogy a játékszín hozzátartozik a nemzetiség ügyéhez.¹ Ha egy nemzet veszni engedi a színpadot és a drámai irodalmat, a saját gyöngeségéről, pusztulásáról tesz tanúbizonyságot. Ha talán túlzó is Bayer állítása: »mindaddig nemzet egy nemzet, míg a játékszín meg nem szűnik« annyi mindenesetre igaz, hogy e kettő szorosán össze van forrva. Kisfaludy talán mindenkinél jobban meg volt győződve ezen tétel

¹ Bayer id. m. I. 609.

igazságáról s a hazafiság, mely a színművészet ezen kapcsolatából igen könnyen jutott arra a véleményre, hogy a színműnek hivatása a hazafiság élesztése.¹ De volt egy másik ok is. Az ő idejében még szelvényben hosszában uralkodott Lessing fölfogása, hogy a dráma a költészet legmagasabb ága s az érzelmek kifejezésére a leghatásosabb, legcélravezetőbb eszköz. Ezt hitte és tapasztalta Kisfaludy is, sőt nem magát a drámát, hanem az előadást tartotta a hatás leghivatottabb módjának. Gaalnak írja: »Um den wahren Patriotismus bey uns zu befördern, ist die *Bühne* das allgemeinste und sicherste Mittel.« A színpad tehát az a hely, a honnan a hazafi szavai a legtermékenyebb talajra hullanak: ezért írta ő meg lelkes szövegeit honfitársaihoz vígjátékokban. Aesthetikai hatás tekintetében bizonyos, hogy az *eljátszott* színmű nagyobb hatással van az emberre, mint az olvasott, ő azonban ethikai hatásra vágyott: ebben csalódott. De csalódtak vele együtt többen is, mint p. K... ss Endre (Bayer gyanítása szerint Kunoss,) ki a Tudományos Gyűjtemény 1831-i évfolyamában azt az állítást kockáztatja, hogy Zrinyi vagy Hunyady színpadi előadása olyan lelkesedést kelthet, hogy még a nők is fegyvert ragadnának, ha hirtelen hírül hoznák, hogy jön az ellenség.

Mindamellett nem a költői hatásuk teszik becsesekké a rajzolatokat, hanem a magyarságuk. Nem olyan értelemben, mint az írójuk gondolta, nem mint eszköz a hazafiság javítására, hanem mint megnyilatkozása egy, a nemzet korszakosodásán gondolkodó, fölhevülő írónak. Meghat bennünket a jellemekben a magyarság, elismerjük, hogy hősei magyarok, igaz magyarok, és első sorban az az igaz érzés, melyet a személyek szavai és tettei révén az *íróban* megismerünk. És mennyivel erősebb lehetett ez a hatás az író korában. A közönségnek izlése nem igen épült ebben az időben sem az idegen irodalmak kiválóbb termékein — egy páran ha ismerték a világ költészetének remekeit —, sem a jó magyar vígjátékokon, — hiszen legnagyobb részük a színpad számára sebtiben összeütött vagy fordított darab volt, — másrészt a nemzeti érzés is kizárólagosabb volt, mint most, a nemesség jogai ekkor még nem voltak megcsönkítva; az olvasó közönség legnagyobb része pedig köznemesekből került ki: mi más képet alkothatott magának a 20-as évek magyarja e műről, ki nem keresett egyebet benne, mint a mit találhatott: nemzetiséget és magyar alakokat s nem törődött annyit a művészi szemponttal, mint mi.

Katona József szemrehányásképen mondja ezt 1821-ben, a Tudományos Gyűjteményben. A közönség »morált« s nem »kidolgozást« keres a drámában, s megelégszik, ha szép, jeles mondások vannak benne s tele torokkal hirdetik a hazafiságot. A nagy tettek dicsekedő emlegetése még a drámai irodalom fejlődését is megakasztja.

¹ Kisfaludy nem áll elszigetelten evvel a felfogásával. A korabeli írók és theoretikusok majd mind ugyanezt vallották.

Az ilyen közönségnek tetszettek volna Kisfaludy Sándor vígjátékai, sőt még egy elméletíró: N. A. Kiss Sámuel (Tudományos Gyűjtemény 1826) azt ajánlja, hogy a drámaíróknak »a két Kisfaludy szolgáljon világító pharus gyanánt.«

Könnyen fölfogható az is, hogy Kazinczy s hű fegyveres társa Buczy Emil részint általánosabb műveltségénél, részint az idegen költői termékek iránt érzett vonzódásánál fogva nem talált Kisfaludy drámáiban gyönyörűséget. Az ő véleménye a »Hunyady«-n alapult, de kétségtelen, hogy ha később, a vígjátékok megjelenése után, írta volna meg nézetét, ezeket is hasonlóképpen leszólták volna.¹ Kazinczy nem volt — mint költő és műbíró — kizárólagosan magyar, volt benne sok nemzetközi elem, és mert élénk érzeke volt az idegen nemzetek és irodalmak kiválóságai iránt, természetes tehát, hogy az orthologiához húzó Kisfaludy drámáit, melyek mereven megtagadtak minden elismerést attól, a mi külföldi s csak a magyarságot tartották egyedül üdvözítőnek, nem tartotta valami sokra. Annál kevésbbé, mert érezte, hogy a drámának nem végső célja a magyarság s ez magában még nem teszi a költői művet művészivé. De hát ez a férfi Kazinczy volt, a nemesség legnagyobb része pedig olyanokból állott, a milyen embereket Kisfaludy festett s a kiknek a rajzolatok már azért is tetszettek, mert a személyek lelke rokon volt az övéekkel.

Igy kétségbevonhatatlan Kisfaludynak az érdeme, hogy maga lelkéből be tudta vinni a hazafias érzést vígjátékaiába is, s tehetőségének éppen avval az oldalával hatott, ha nem is abban a formában, a mint gondolta, a melyet maga is legkiválóbbnak tartott: erős magyar érzésével.

Ugyanebből az érzésből, hazafiságából folyik egy másik érdeme is. Magyar viszonyokat, magyar állapotokat rajzolni: ez a törekvése. Mivel pedig testestül-leikestül magyar, honfitársai körében él, volt alkalmá tapasztalni a magyar életet, hiszen csak azt az életet kellett megfigyelnie, a melyben szülei körében élt. De később is, bármerre nézett, mindenütt magyar nemesi életet látott, mert magyar vidéken élt. A mit Kisfaludy ezekben a magyar nemesi házakban tapasztalt, megfigyelt, azt le is tudta írni. Sőt többet is tett, különösen a Dárday házban, de a Lelkes magyar lányban is. Vígjátékának egész cselekvényét be tudta illeszteni abba az életbe, a melyet megfigyelt, az a világ, a melyben szereplői mozognak, teljesen az életből van rajzolva. Személyei magyar nemesek, olyanok, a milyeneknek látta őket családjuk körében, vendégeskedés alkalmával. Igaz, hogy az életnek csak egynehány mozzanata iránt volt érzeke: a magyar nembest mindég csak az elégedett pillanataiban, szíves barátai és lelkesedő honfitársai között mutatta be. A komor, a jelen nyomorúságain kesergő nemes nem volt

¹ Ezt sejtette Kisfaludy is, innen magyarítható az említett előszó első szakasza, melyben a Hunyady bírálójával polemizál.

Kisfaludy eszményképe, optimismusában nem szeretett a szomorú képekkel foglalkozni, de meg azt hitte, hogy célját sikeresebben éri el, ha a boldog magyar nemzetet állítja kortársai elé. Míg a Bánk bán költője ugyanezekben az években Tiborcz alakjába beleöntötte mindazt a keservet, a mit a jelen kétségbeesett helyzetben érezhetett, Kisfaludy fölfogta a boldogságnak azt a kis sugarát, a mi az áldatlan társadalmi viszonyok között világított, az egyedüli halavány fényt a sötét éjszakában, és nagyító lencsén keresztül rávetette arra a világra, a miben hősei fölléptek. A hazafiúi lelkesedésnek ez a sugara még ebben a korban sem veszett ki, ehhez fordult, ezt dicsőítette. És mikor tündöklik ez legtisztábban? Mikor a magyar barátai között van, mikor a rokonérezelmű lelkek egymásra találhatnak.

Innen érthetjük meg a Lelkes magyar lány élénk jeleneteit, mikor mindenkit a harci vágy tart fogva, innen a Dárday háznak barátságos családi jeleneteit.

Gondoljunk csak az első jelenetre, mellyel a darab megindul: Lamarine generális és szolgája, Kardos, a kerti lugasban délelőtti pipájukat szivják. Ugyanaz a »nobile otium« ez, a mit Kisfaludy az előszavában is annyira kiemelt, a melynél »gyeniálisabb restség« szerinte nem gondolható. De bármelyik jelenetét tekintsük is darabjainak, mindegyik az életből, a magyar életből van merítve. Nemcsak a külső életet ismerjük meg, hanem élénk tárul a magyar nemes gondolkodásának a módja, fölfogása, egész lelki világa — bizonyos körülmények, határozott viszonyok között. A mint Dárday lelki világában igen sok van magának az írónak lelkéből, úgy a többi szereplő érzései is az életből, élő emberekből vannak elvonva. Hogy ez az »elvonás« egyoldalú, hogy csak bizonyos vonásokat lát meg és rajzol az író, tagadhatatlan, de menthető.

Reánk nézve tehát, a kik egy későbbi kornak szülőttei vagyunk, a kik oly korban élünk, a melyben már a Kisfaludy rajzolta állapotok letűntek, ezen vígjáték, valamint többi drámái Kisfaludynak érdekesek műveltségtörténeti szempontból, egy régi, elmúlt kort tüntetnek szemünk elé, ma már szokatlan eszméket, törekvéseket hangoztatnak. Ha engedünk a subjectivismusnak, többé-kevésbé elfogadjuk a költő álláspontját és megértjük azt a nagy nemzeti érzést, a melyben e mű fakadt, azt a mindent átható, semmi más követelménnyel nem törődő hazafiságot, melynek lüktetését a vígjáték minden sorában érezzük, tisztelettel kell tekintenünk e vígjátékok szerzőjére; és ha meggondoljuk, mily találó rajzát adta a nemességnek, főképen a »nemesházi rajzolatok«-ban, akkor az érdem elismerését sem tagadhatjuk meg Kisfaludy Sándortól.

DR. CSÁSZÁR ELEMÉR.

